

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elias Vahman

Lojalitetsplikten

En förändrad princip på köprättens område?

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Jaakko Salminen

Termin: VT 2022

Innehåll

SUMMARY	1
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte	5
1.2.1 Frågeställningar	5
1.2.2 Avgränsningar	6
1.3 Metod	7
1.4 Material	8
1.5 Teori	9
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Disposition	11
2 AVTALSRÄTTSLIGA PRINCIPER	12
3 LOJALITETSPLIKTEN	14
3.1 Allmänt om lojalitetsplikten	14
3.1.1 Lojalitetspliktens framväxt	16
3.1.2 Lojalitetspliktens normativa värde	17
3.1.3 Lojalitetspliktens uttryck i rättstillämpningen	19
3.2 Lojalitet i ett köprättsligt sammanhang	20
3.2.1 Medverkansplikt	21
3.2.2 Informationsplikt	23
3.2.3 Skadebegränsningsplikt	24
4 ”OMSÄTTNINGSMÅLET”	25

4.1	Bakgrund	25
4.2	Domskäl	26
4.2.1	Rättsliga utgångspunkter	26
4.2.2	Bedömningen i det enskilda fallet	28
5	ANALYS OCH SLUTSATSER	30
5.1	Lojalitetspliktens innehåll och omfattning	30
5.2	Lojalitetsplikt genom avtalstolkning eller avtalsutfyllning	32
5.3	Lojalitetspliktens framväxt som köprättslig norm	33
5.4	Lojalitetsplikten i förhållande till kontraktuella relationsteorin	34
5.5	Slutsatser	36
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	38

Summary

The duty of good faith has had great importance since ancient times. In Swedish law good faith has been given more attention in the last decades. The purpose of this thesis is to investigate and describe how good faith has changed after the case NJA 2021 s. 943 and how good faith may affect sale and purchase agreements in the future. The thesis has been based on a legal dogmatic method to answer the thesis-questions of how the content, scope, normative value and function of good faith has changed in Swedish law in regards to sale and purchase agreements and how this relates to the *Relational Theory of Contract*. The investigation begins with (section 2) a description of common legal principles and how they differentiate from legal rules. Thereafter (section 3), duty of good faith is discussed. Good faith is generally described as consisting of a duty for a party to with care act for the other party's benefit. The content and scope of good faith is unclear. Furthermore, good faith in sale and purchase agreements has been given an established role in legislative history of acts and case law. The thesis continues (section 4) with a thorough description of the case NJA 2021 s. 943 in which the Swedish Supreme Court for the first time describes good faith in the context of a stock transaction. This accumulates in (section 5) analysis and conclusions where the thesis-questions are answered. The thesis concludes that the content and scope of good faith has been clarified regarding the law of sales and purchase agreements. Good faith is strengthened as a common legal principle but is it still uncertain if good faith is express through completion or interpretation of contracts. Good faith's prominent role means that sale and purchase agreements relate more closely to the theory of *contracts as friendship*. A strengthened duty of good faith increases the risk of contracts being completed or interpreted by courts with discretion based on moral conceptions. Therefore, other common legal principles must be considered to uphold a balance in contractual relations.

Sammanfattning

Lojalitetsplikten har haft en betydelsefull roll sedan antiken. I svensk köprätt har lojalitetsplikten de senaste decennierna fått större uppmärksamhet. Syftet med denna rättsvetenskapliga uppsats har varit att undersöka och redogöra för hur lojalitetsplikten har förändrats efter rättsfallet NJA 2021 s. 943 och hur lojalitetsplikten kan komma att påverka köpeavtal i framtiden. Uppsatsen har utgått från en rättsdogmatisk metod för att besvara frågeställningarna om hur lojalitetspliktens innehåll, omfattning, normativa värde och funktion har förändrats i svensk köprätt samt hur detta förhåller sig till den *kontraktuella relationsteorin*. Undersökningen inleds (avsnitt 2) med att diskutera allmänna principer och vad som särskiljer principer från rättsregler. Därefter redogörs för (avsnitt 3) lojalitetsplikten som i allmänhet beskrivs innebära att en part med omsorg ska tillvarata motpartens intressen. Lojalitetspliktens omfattning och innehåll är oklar. Vidare berörs lojalitetsplikten i ett köprättsligt sammanhang där det konstateras att lojalitetshänsyn framkommit i lagförarbeten och praxis på köprättens område. Uppsatsen fortsätter (avsnitt 4) med en redogörelse av rättsfallet NJA 2021 s. 943 där HD för första gången berör lojalitetspliktens omfattning och innehåll vid en aktieöverlåtelse. Detta utmynnar slutligen i (avsnitt 5) en analys och slutsatser där uppsatsens frågeställningar besvaras. Det konstateras att lojalitetspliktens omfattning och innehåll förtydligas på köprättens område. Vidare förstärks lojalitetspliktens ställning som allmän princip, dock råder det fortsatt oklarhet om lojalitetsplikten kommer till uttryck genom utfyllning eller tolkning. Lojalitetspliktens framträdande roll innebär att köpeavtalet numera närmar sig *avtal som vänskap*. En förstärkt lojalitetsplikt medför ökad risk för att köpeavtal i framtiden utfylls eller tolkas av domstolar med godtyckliga moraliska föreställningar. Beaktandet av andra grundläggande avtalsrättsliga principer blir nödvändigt för att upprätthålla balans i kontraktuella relationer.

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
CISG	Förenta nationernas konvention den 11 april 1980 angående avtal om internationella köp av varor
HB	Handelsbalk
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
KKL	Konsumentköplag (1990:932)
KtjL	Konsumenttjänstlag (1985:716)
KöpL	Köplag (1990:931)
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Inom förmögenhetsrätten har lojalitet, *bona fides*, haft en betydelsefull roll sedan antiken. I utländsk rätt hänvisas ofta till *good faith*¹. Denna lojalitetsprincip, eller lojalitetsplikt², kan kort definieras med att en part har en plikt att med omsorg tillvarata motpartens intressen i ett avtalsförhållande.³

I svensk köprätt är tankarna om en lojalitetsplikt relativt ny och har först börjat diskuteras i doktrin och praxis de senaste decennierna.⁴ HD har i sina avgöranden börjat hänvisa till att avtalsparter inom kontraktsrätten har en ömsesidig lojalitet.⁵ I ett färskt avgörande från HD som kallas för ”Omsättningsmålet”⁶ har domstolen haft anledning att beröra den kontraktuella lojalitetsplikten vid en aktieöverlåtelse. Domstolen klargör för

¹ Begreppet delas in i objektiv och subjektiv *good faith*. Den subjektiva varianten motsvarar oftast det svenska jurister benämner *god tro*, medan den objektiva varianten av *good faith* motsvarar *lojalitetsplikten*, se Holm (2004) s. 53 & 197.

² Begreppen *lojalitetsprincip* och *lojalitetsplikt* används som synonymer i doktrin. Båda begreppen ger okritiska föreställningar på lojalitet som avtalsrättslig norm, se Munukka (2007) s. 6. Följande uppsats kommer i huvudsak använda begreppet lojalitetsplikt för att skapa en enhetlig terminologi igenom hela uppsatsen.

³ Se Munukka (2007) s. 1; Holm (2004) s. 2, 44–57.

⁴ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 39.

⁵ HD använder lojalitetsargument i bl.a. NJA 2002 s. 630, NJA 2005 s. 142, NJA 2012 s. 1095, NJA 2017 s. 203, NJA 2018 s. 171, NJA 2021 s. 159, HD:s dom i Ö 672-21.

⁶ NJA 2021 s. 943.

första gången lojalitetspliktens omfattning och innehåll i ett köprättsligt sammanhang. Den traditionella synen på att avtalsparter enbart har att tillvarata sina egna intressen kan numera ifrågasättas när lojalitetsplikten får ett större utrymme i svensk köprätt. Avgörandet ”Omsättningsmålet” väcker därför intresse över hur domen förhåller sig till den rättsvetenskapliga diskussionen om lojalitetsplikten och vad för konsekvenser avgörandet kan komma att få för köprätten i framtiden.

1.2 Syfte

Följande uppsats har till syfte att utifrån ett kritiskt perspektiv analysera och jämföra lojalitetsplikten i svensk köprätt med HD:s avgörande i ”Omsättningsmålet” utifrån den *kontraktuella relationsteorin*. Uppsatsen har till ändamål att skapa förståelse för om och hur lojalitetsplikten har förändrats i köprätten och vad det kan få för konsekvenser i framtiden.

1.2.1 Frågeställningar

För att uppfylla uppsatsens syfte ska följande frågor besvaras:

1. Hur förändrar ”Omsättningsmålet” i ett köprättsligt sammanhang lojalitetspliktens innehåll och omfattning?
2. Ger ”Omsättningsmålet” stöd åt att lojalitetsplikten kommer till uttryck genom avtalstolkning eller avtalsutfyllning?
3. Hur förändrar ”Omsättningsmålet” lojalitetsplikten som köprättslig norm och varför har lojalitetsplikten fått denna ställning?
4. Hur förhåller sig ”Omsättningsmålet” och lojalitetsplikten till synsättet på köpeavtalet utifrån den *kontraktuella relationsteorin* samt hur kan detta komma att påverka köpeavtal i framtiden?

1.2.2 Avgränsningar

För att uppfylla uppsatsen syfte är det enbart relevant att beröra svensk rätt.⁷ Följande uppsats kommer att behandla lojalitetsplikten i ett köprättsligt sammanhang, särskilt vid *köp av lös egendom*. Avgränsningen är nödvändig för att koncentrera redogörelsen och slutsatserna till ett specifikt avtalsförhållande. Emellertid är det svårt att koncentrera lojalitetsplikten till köprätten eftersom många av lojalitetspliktens egenskaper är allmänna och genomsyrar hela förmögenhetsrätten.

Uppsatsen kommer avgränsas till att enbart undersöka lojalitetsplikten i ett kontraktuellt förhållande. Det prekontraktuella och postkontraktuella förhållandet kommer ej att undersökas.⁸ Alla relevanta lojalitetsförpliktelser kommer inte kunna undersökas. Avgränsningarna är befogad med anledning av tids- och utrymmesbrist.

36 § AvtL är en bestämmelse som till synes ligger nära lojalitetsplikten och dess idéströmning. Att undersöka lojalitetsplikten i ljuset av 36 § AvtL blir alltför omfattande för uppgiften.⁹ Uppsatsen kommer inte heller djupgående redogöra för den omfattande diskussionen i doktrin vad gäller allmänna principer och rättsregler. Enbart ett fåtal allmänna principer kommer belysas för att placera lojalitetsplikten i sitt sammanhang.

⁷ För en internationell diskurs, se Munukka (2007) s. 17–70.

⁸ Se Munukka (2007) s. 141 f.

⁹ För redogörelse över ämnet, se Holm (2004) s. 102 ff; Norlén (2004) s. 263.

1.3 Metod

Följande rättsvetenskapliga uppsats kommer tillämpa rättsdogmatisk metod för att uppfylla syftet och besvara frågeställningarna. Den rättsdogmatiska metoden innebär en systematisering och genomarbetning av gällande rätt utifrån allmänt accepterade rättskällor (rättskällevärdet). I det enskilda fallet blir det särskilt relevant att söka svar i lagstiftning, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin.¹⁰ Rättskällevärdet kan vara dynamisk till sina delar. Doktrin kan upphöjas av domstolar till att få ett betydande rättskällevärde.¹¹

Med den rättsdogmatiska metoden som utgångspunkt tillkommer ett kritiskt regelorienterat förhållningssätt för att problematisera och analysera gällande rätt. Nils Jareborg beskriver att det är legitimt att en rättsdogmatisk metod vidgar perspektivet och går ”utanför gällande rätt”.^{12, 13} Genom det kritiska perspektivet grundat på en klar utpekad teori möjliggörs en analys och problematisering av gällande rätt.¹⁴ För uppsatsens vidkommande innebär detta att ”Omsättningsmålet” kommer att förhållas till lojalitetsplikten i en rättsdogmatisk redogörelse för att sedan kritiskt analyseras utifrån den *kontraktuella relationsteorin* och lojalitetspliktens samhällseliga framväxt. Med denna metod sammankopplas teori och frågeställningar i analysen för att skapa ett kritiskt perspektiv och förståelse för varför gällande rätt ser ut som den gör.

¹⁰ Se Kleineman (2018) s. 12; Jareborg (2004) s. 4 ff.

¹¹ Se Kleineman (2018) s. 21–33.

¹² Se Jareborg (2004) s. 4.

¹³ Se Jareborg (2004) s. 4; Jfr Trolle Önnfors (2019) s. 18–19.

¹⁴ Se Kleineman (2018) s. 40–41.

Jan Kleineman beskriver att ett särskilt riskbeteende med den rättsdogmatiska metoden är tendensen att lösa juridiska problem genom ett *inre perspektiv* – att svaret på rättsliga frågor ligger i själva definitionen av begreppet eller rättsregeln, vilket kan resultera i oförutsedda cirkelargument. Detta kallar Kleineman för *begreppsjurisprudens*, vilket kan undvikas genom att fastställa de olika relevanskriterierna för den rättsliga bedömningen.¹⁵

1.4 Material

Med utgångspunkt i den rättsdogmatiska metoden har materialval koncentrerats till traditionellt juridiskt material i form av lagar, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin.¹⁶ Litteratur har bestått av vetenskapliga doktorsavhandlingar samt allmänt erkända läroböcker från bl.a. professorerna Christina Ramberg och Jori Munukka. Dessutom har vetenskapligt grundande artiklar och lagkommentarer från erkända tidskrifter och publikationer använts, bl.a. SvJT och Norstedts Juridik. Materialinsamlingen har haft sin utgångspunkt i ”Omsättningsmålets” domskäl där domstolen anger källhänvisningar till doktrin och rättspraxis till stöd för sin argumentation.

Jori Munukkas avhandling *Kontraktuell Lojalitetsplikt* har varit till särskild stor hjälp i mitt arbete att grundligt undersöka ämnet och för vidare hänvisning till rättsfall och forskning. Munukkas avhandling har använts av

¹⁵ Se Kleineman (2018) s. 43–45.

¹⁶ Se Trolle Önnfors (2019) s. 20 f.

HD i flera avgöranden, vilket får anses ge avhandlingen ett förhöjt rättskällevärde.

1.5 Teori

Den viktigaste mekanismen i affärsrättsliga transaktioner är avtalet. Avtalet kännetecknas av avtalsfrihet och avtalsbundenhet. Dessa grundläggande principer har sedan kommit att inskränkas genom tvingande regler bl.a. i form av skyddslagstiftning. Det existerar olika uppfattningar på hur man ska betrakta avtalsrelationen som konstruktion. Antingen ska avtalsrelationen maximera och realisera parternas förväntade värde genom avtalet, eller så fungerar avtalsrelationen som ett styrinstrument för att förverkliga parternas relation, där lojalitet och skälighet blir centrala.¹⁷ Detta förhållningssätt behandlar Sacharias Votinius i sin avhandling *Varandra som vänner och fiender*. Votinius undersöker den sociala relationen vänskap och hur dessa värden kan tillämpas i kontraktuella relationer utifrån ett idéhistoriskt angreppssätt. Votinius visar hur samhällsliga förändringar har påverkat synen på avtalet och beskriver två olika synsätt på kontraktet.¹⁸

Det första synsättet kallas för *avtalet som löfte* och är idag den dominerande synen på avtalet. Parterna betraktas som motståndare med sina egna intressen i fokus. Perspektivet har sin begynnelse i Thomas Hobbes tanke om att människan är egoister och varandras fiender. Det fanns ingen rätt till en rättvis relation. Antagandet var att avtalet innehåller vad parterna har

¹⁷ Se Flodgren (2017) s. 37.

¹⁸ Se Votinius (2004) s. 15–16.

lovat och parterna är inte skyldiga varandra mer än vad de lovat. Avtalet bygger allenast på partens rationella och egoistiska syften.¹⁹

Det andra synsättet kallas för *avtalet som vänskap* och grundar sig på de konstituerande elementen i en vänskapsrelation, där parterna förväntas samverka med skyldighet att ömsesidigt beakta varandras intressen. Perspektivet har sitt ursprung i de antika aristoteliska tankarna om kommutativ rättvisa och synsättet att vänskapsrelationen är grunden till alla goda relationer. Avtalets ömsesidighetsmoment kom att utgöras av *bona fides* och krav på lojalitet. Enligt detta synsätt råder det balans mellan parternas prestationer, som ska utmynna i nytta för båda parterna där de ska beakta varandras intresse.²⁰

Den ovan nämnda teori om två olika synsätt på avtalet benämns i denna uppsats för *kontraktuella relationsteorin*.²¹

1.6 Forskningsläge

I en internationell utblick är lojalitetsplikten grundligt undersökt, men för svenskt vidkommande är lojalitetsplikten inom köprätten ett forskningsämne som enbart de senaste decennierna börjat uppmärksammas. Till de största verken om lojalitetsplikten hör fyra avhandlingar från 2000-talet: Jori Munukka (2007) *Kontraktuell lojalitet*, Sacharias Votinius (2004) *Varandra*

¹⁹ Se Votinius. s. 15–18, 205–216.

²⁰ Se Votinius (2004) s. 15–18, 205–206, 220; Jfr Holm (2004) s. 58–63.

²¹ Se Munukka (2007) s. 461–469; Jfr Macneils teori om *Relational Theory of Contract*, Macneil (1978) s. 854–905.

som vänner och fiender, Anders Holm (2004) *Den avtalsgrundande lojalitetsplikten – en allmän rättsprincip* och Erika P. Björkdahl (2007) *Lojalitet och kontraktliknande förhållanden*.

Vid tidpunkten för denna uppsats publicerande är det främst Niklas Arvidsson som har kommenterat avgörandet i ”Omsättningsmålet”.²² Arvidsson berör däremot inte avgörande utifrån en rättsvetenskaplig diskussion om lojalitetsplikten.

1.7 Disposition

Uppsatsen kommer i försättningen beröra den rättsdogmatiska exposén genom att (avsnitt 2) behandla avtalsrättsliga principer i allmänhet och (avsnitt 3) lojalitetsplikten i synnerhet. Uppsatsen kommer undersöka lojalitetsplikten i ett köprättsligt sammanhang med fokus på lojalitetsförpliktelser. Därefter (avsnitt 4) följer en redogörelse av ”Omsättningsmålet”. Uppsatsen avslutas med (avsnitt 5) analys och slutsatser där uppsatsens frågeställningar besvaras.

²² Se Arvidsson (2022) s. 666–673.

2 Avtalsrättsliga principer

Avtalsrättsliga principer genomsyrar hela förmögenhetsrätten.

Avtalsrättsliga *principer* ska hållas åtskilda från *rättsregler*. Christina Ramberg beskriver att avtalsrättsliga principer är normer med utfyllande verkan när lagen inte ger svar på en viss fråga.²³ Allmänna avtalsrättsliga principer har ofta en mer diffus karaktär än rättsregler och formuleras inte i någon lagtext, utan utarbetas av domstolar och rättsvetare genom iakttagelser och behov. Därför uppfattas inte alltid avtalsrättsliga principer lika.²⁴ Principer ger oftast upphov till tolkningsutrymme eftersom de i hög grad präglas av en abstrakt övergripande norm som behöver konkretiseras i det enskilda fallet. Rättsregler beskrivs snarare som konkreta rättsnormer som typiskt sett kräver en lägre tolkningsgrad av tillämparen.²⁵

I NJA 2019 s. 23 ("Den betalade sambon") uttalade sig domstolen om allmänna förmögenhetsrättsliga principer. Principer kan utgöra övergripande metanormer som ligger bakom olika regler och kan användas som tolkningsmedel. Principer kan i andra fall även hänföras till självständiga rättsregler.²⁶ Rambergs åsikt om rättsprinciper stämmer väl överens med domstolens första synsätt, att allmänna avtalsrättsliga principer utgör av sig själva inte rättsregler men kan användas som argumentationsverktyg och ge vägledning för hur rättsregler ska tillämpas i de enskilda fallen.²⁷ Anders

²³ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 32; Jfr Taxell (1997) s. 35–36, 65–66.

²⁴ Se Dotevall & Grönfors (2018) Kapitelrubrik till kap. 2.

²⁵ Se Holm (2004) s. 183 f.

²⁶ Se NJA 2019 s. 23 p. 20; Jfr Holm (2004) s. 182–185.

²⁷ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 40.

Holm anser att avtalsrättsliga principer bör ses som övergripande rättsnormer men framhäver att den bristande förutsebarheten i användandet av avtalsrättsliga principer är ett ständigt återkommande argument mot dess tillämpning.²⁸ I denna framställning används begreppet allmänna principer i betydelsen av en övergripande norm.

Grundpelare för svensk avtalsrätt är avtalsbundenhet, avtalsfrihet, skyddsprincipen och tillitsprincipen. Avtalsfrihet ger uttryck för att det dels finns en möjlighet (frihet) att ingå avtal, dels möjlighet att välja vem man vill ingå avtal med, dels en möjlighet att själva bestämma innehållet. Avtalsbundenheten är en princip som beskriver att avtalets skyldigheter ska fullgöras och rättigheter förverkligas. Skyddsprincipen har till syfte att skydda svagare parter.²⁹ Tillitsprincipen tillgodoser godtroende avtalsparters intresse att kunna förlita sig på rättshandlingar.³⁰ Det är inte sällan att rättsliga principer står emot varandra.³¹

²⁸ Se Holm (2004) s. 183–190.

²⁹ Se Taxell (1997) s. 36–41; Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 33–36.

³⁰ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Franz (2016) s. 43–47; Taxell (1997) s. 34 f.

³¹ Se Norlén & Ramberg, C. (2021) s. 387 f; Jfr Taxell (1997) s. 42 f; Holm (2004) s. 52–57; Norlén (2004) s. 244.

3 Lojalitetsplikten

3.1 Allmänt om lojalitetsplikten

Lojalitetsplikten förutsätter att avtalsparter i alla avtalsrättsliga angelägenheter samverkar lojalt, något som särskilt framträder vid avtal som gäller under längre tid.³² Lojalitetsplikten saknar en legaldefinition men en vag allmän erkänd definition anses råda: avtalsparterna ska agera lojalt genom att iaktta motpartens intressen.³³ Tanken är att en part ska, förutom att tillvarata sina egna intressen, även verka lojalt och hjälpa motparten.³⁴

Lojalitetsplikten framgår inte uttryckligen av någon lagtext. Den har i stället kommit att tolkats genom rättspraxis och särskilda lagbestämmelser, t.ex. 32 § AvtL, 18 kap. 3–4 §§ HB och 4 § KtjL.³⁵

Ramberg presenterar två tankesätt för hur man kan uppfatta avtalet utifrån lojalitetsplikten. För det första kan avtalet symbolisera en paj som parterna ska dela på. Ju mer ena parten får av pagen, desto mindre får den andra parten. Enligt denna tankemodell försämrar en part för sig själv genom att agera lojalt. För det andra kan avtalet betraktas som en lyckotrappa. Avtalet är tänkt att skapa mervärde för båda parterna och genom att parterna sluter avtal ökar deras lycka. Det blir fråga om en win-win situation. Ramberg

³² Se NJA 2017 s. 203 p. 8; Jfr HD:s dom i Ö 672-21 p. 24; Nicander (1995) s. 32.

³³ Se Munukka (2007) s. 83; Jfr Regnér (2001) s. 717 f; Flodgren (2012) s. 24 f.

³⁴ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 38–39; Jfr Regnér (2001) s. 717–720.

³⁵ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 38 f; Lando (1997) s. 351; Votinius (2004) s. 229; Holm (2004) s. 81.

framhäver att lojalitet är mer naturligt när avtalet ses som en lyckotrappa; parterna ska lojalt samverka och hjälpa varandra att hamna så högt upp på lyckotrappan som möjligt, under förutsättning att det inte försämrar partens egen position på trappan.³⁶ Den grundläggande tanken är att avtalet ska leda till ömsesidigt berikande utan att någon enskild part förlorar.³⁷

Lojalitetsplikten fungerar som en flexibel norm för materiella och ideella föreställningar i samhället. Holm och Munukka anser att lojalitetsplikten inte är främmande för etiska associationer.³⁸

Lojalitetsplikten gör sig särskilt synbar vid konsumentavtal, där näringsidkaren har en sträng lojalitetsplikt gentemot konsumenten. Lojalitetsplikten kan öka skyddet hos den skyddsbehövande parten.³⁹ Därmed blir lojalitetsplikten särskilt gällande när en part inser att motparten inte har tillgång till information eller erforderliga kunskaper om förhållanden av betydelse för tillvaratagande av hans intressen. Hans Nicander anser att graden av lojalitet två parter i ett avtalsförhållande måste visa varandra måste bedömas mot bakgrund av avtalstypen, förväntad nytta, avtalets förutsättningar samt risk. Dessutom får man ta hänsyn till ena partens överlägsna ställning.⁴⁰

³⁶ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 39.

³⁷ Se Munukka (2007) s. 14, 498 f; Holm (2004) s. 2–3, 110; Nicander (1995) s. 32.

³⁸ Se Holm (2004) s. 219 f; Munukka (2010) s. 844 f; Munukka (2007) s. 510 f. Jfr Norlén (2004) s. 244.

³⁹ Se Munukka (2007) s. 498; Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 41 f.

⁴⁰ Se Nicander (1995) s. 35.

3.1.1 Lojalitetspliktens framväxt

Lojalitetsplikt som allmän princip är relativt ny i svensk förmögenhetsrätt och har de senaste decennierna gradvis förstärkts. Med bakgrund i 1800-talets liberalism, som präglades av avtalsfrihetens principer med förutsebarhet i centrum, var billighet genom icke avtalade förpliktelser svårt att legitimera. Liberalismen i kombination med den skandinaviska rättsrealismen medförde att lojalitetsplikten inte hade något självständigt värde i svensk förmögenhetsrätt. I takt med ett ökat socialt ansvarstagande och framväxt av konsumenträtt ifrågasattes så småningom den långtgående avtalsfriheten och den oinskränkta individualismen som rådde. Med genombrottet av 36 § AvtL var svensk rätt redo att acceptera en allmän lojalitetsplikt.⁴¹ Vid denna tidpunkt kom tankar på att implementera ett allmänt lojalitetspliktsstadgande i 1976 års köplagsutredningen.⁴² Lojalitetspliktstankar har senare utvecklats i rättsvetenskaplig forskning och rättspraxis.⁴³ När rättsrealismen förlorade sin betydelse kom principer om skälighet och lojalitet att gradvis accepteras. Numera är frågan inte längre om dessa principer har någon plats i svensk förmögenhetsrätt, utan snarare i vilken omfattning principerna får förmedla abstrakt rättvisa.⁴⁴

Holm menar att svensk doktrin och lagförarbeten numera ålägger avtalsparter en allmän lojalitetsplikt.⁴⁵ Det är främst i

⁴¹ Se Munukka (2007) s. 53–59. Jfr Holm (2004) s. 67–85.

⁴² Se SOU 1976:66 s. 201 f.

⁴³ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 39; Holm (2004) s. 81–85; Jfr Ramberg C. (2015) s. 563 f; Munukka (2010) s. 837; Nicander (1995) s. 31–36.

⁴⁴ Se Munukka (2007) s. 60 f.

⁴⁵ Se Holm (2004) s. 81.

mellanmansförhållande som lojalitetsplikten har haft en framskjuten roll och uppmärksammas av domstolar och doktrin. Uppfattningen är numera att parterna i alla avtalsförhållande, däribland köprättsliga förhållanden, har en plikt att agera lojalt mot varandra.⁴⁶

3.1.2 Lojalitetspliktens normativa värde

Det råder numera enighet att lojalitetsplikten existerar som en metanorm och som en grundläggande förklaring till utformningen av flera lagregler. Emellertid råder oklarhet vad gäller lojalitetspliktens innehåll och omfattning samt om den utgör en självständig rättsregel.⁴⁷

Lojalitetsplikten anses ha nära koppling till andra avtalsrättsliga principer såsom skyddsprincipen.⁴⁸ Lars Erik Taxell beskriver lojalitetsplikten med att parter inte får driva egna intressen hårt och ensidigt utan ska inom vissa gränser beakta motpartens intressen. Lojalitetsplikten utgör således en motvikt till en alltför hård partsegoism och handlande enbart till egen fördel när detta åsidosätter motpartens intresse. Taxell beskriver att lojalitetsplikten ses som en konsekvens av uppfattningen att avtalet är ett medel för samverkan mellan parterna, där parterna ska visa hänsyn och förtroende mot varandra. Lojalitetsplikten framhävs tydligt när ena parten saknar möjlighet att handla eller bevaka sina egna intressen medan motparten har en sådan möjlighet. Därför får lojalitetsplikten ett nära förhållande till skyddsprincipen.⁴⁹

⁴⁶ Se Nicander (1995) s. 31–38.

⁴⁷ Se Norlén & Ramberg C. (2021) s. 375; Jfr Munukka (2007) s. 490.

⁴⁸ Se Munukka (2010) s. 839; Holm (2004) s. 179–181.

⁴⁹ Se Taxell (1997) s. 65 f.

Det hävdas i lagförarbeten och i litteratur att det finns en allmän avtalsrättslig princip om lojalitet.⁵⁰ Munukka anser att användningen av lojalitetsplikten i praxis utgör ett betryggande bevis på att lojalitetsplikten är en allmän princip.⁵¹ Holm anser också att lojalitetsplikten har kommit att accepteras som en allmän avtalsrättslig princip och tillägger att lojalitetsplikten kan utgöra en grund för i princip alla avtalsförhållanden.⁵² Ramberg är allmänt skeptisk till lojalitetsplikten som en självständig grund. Lojalitetsplikten fungerar främst som tolkningsstöd åt lagar och avtal.⁵³ Det är oklart om Ramberg och Holm använder begreppet *grund* på samma sätt, i.e. som självständig rättsregel(grund). Munukka anser att lojalitetsplikten inte besitter en sådan legitimitet att den intar en ställning som rättsregel med hänsyn till lojalitetspliktens vaga definition och att den är okodifierad i lagstiftning.⁵⁴

Munukka påpekar att lojalitetsplikten är märkligt outtalad i praxis och lagförarbeten för att ha ställning som en allmän princip.⁵⁵ HD har de senaste åren sparsamt hänvisat till en ”lojalitetsplikt” i sina avgöranden.⁵⁶ Ännu oklart är hur omfattande lojalitetsplikten är för den aktuella avtalstypen och i det enskilda fallet – principen beskrivs vara alltför vag och saknar konkret

⁵⁰ Se Prop. 2004/05:13 s. 59; Munukka (2010) s. 837; Jfr Nicander (1995) s. 31–36.

⁵¹ Se Munukka (2007) s. 61, 461; Jfr Munukka (2010) s. 837.

⁵² Se Holm (2004) s. 182, 193.

⁵³ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 40.

⁵⁴ Se Munukka (2007) s. 192–195, 461.

⁵⁵ Se Munnuka (2007) s. 195; Munukka (2010) s. 838.

⁵⁶ Rättsfall från senaste åren som berör lojalitetshänsyn bl.a. NJA 2019 s. 335 p. 15, NJA 2019 s. 271 p. 13, NJA 2018 s. 171 p. 14 och NJA 2017 s. 1195 p. 20.

materiellt innehåll. Det är samtidigt svårt att konstatera rättsföljden vid ett brott mot lojalitetsplikten.⁵⁷

3.1.3 Lojalitetspliktens uttryck i rättstillämpningen

I romersk rätt var *bona fides* dels en tolkningsnorm, dels en utfyllande norm.⁵⁸ Lojalitetsplikten har en systematiserande funktion och får genomslag genom att avtalet blir tillgodosett med förpliktelser som tillvaratar motpartens intressen, s.k. lojalitetsförpliktelser, antingen genom *avtalsutfyllning* eller *avtalsolkning*.⁵⁹ Gränsdragningen mellan utfyllnad och tolkning är inte klar i HD:s rättspraxis.⁶⁰

Lojalitetspliktens definition hänvisar varken till tolkning eller utfyllning. Det är oklart i rättspraxis och oenighet i doktrin om lojalitetsplikten kommer till uttryck genom utfyllning eller tolkning.⁶¹ Enligt Munukka är utfyllning med lojalitetsförpliktelser lojalitetspliktens mest centrala roll.⁶² Ramberg framhäver, till skillnad från Munukka, att lojalitetsplikten snarare ska ge tolkningsstöd åt lagar och avtal.⁶³ Holm menar att lojalitetsplikten både kan utgöra en tolkningsnorm och en norm för konkret avtalsutfyllning, men

⁵⁷ Se Munukka (2007) s. 195; Munukka (2010) s. 837.

⁵⁸ Se Holm (2004) s. 197.

⁵⁹ Se Munukka (2007) s. 74 f; Taxell (1972) s. 81–82; Holm (2004) s. 110; Munukka (2010) s. 840.

⁶⁰ Herre & O. Johansson (2020) s. 864 f.

⁶¹ Se Munukka (2007) s. 93–101; Holm (2004) s. 180 f.

⁶² Se Munukka (2007) s. 92 f. Munukka (2010) s. 837

⁶³ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 40; Jfr Munukka (2007) s. 488.

uttrycker att det mest rimliga är att låta den utgöra en tolkningsnorm.⁶⁴

Nicander anser att lojalitetsplikten kan få betydelse både som en utfyllande norm när lag eller avtal inte ger svar på en viss fråga och som en kompletterande riktlinje för tolkning.⁶⁵

3.2 Lojalitet i ett köprättsligt sammanhang

Det finns inte någon generalklausul som kodifierar en lojalitetsplikt i svensk köprätt. Det närmaste är köplagsutredningen från 1976, som ger uttryck för att det finns ett lojalitetskrav mellan köpare och säljare⁶⁶ samt artikel 7(1) i CSIG om *good faith*.⁶⁷ Köprätten är inte främmande för en lojalitetsplikt. KöpL bygger visserligen på en tanke om avtalsfrihet⁶⁸ men tanken om en lojalitetsplikt finns med i lagens förarbeten där solidaritet och lojalitet kommer till uttryck.⁶⁹ Denna lojalitetstanke går att utläsa från den äldre KöpL.⁷⁰

Munukka beskriver att vid köprättsliga momentana avtal, som fordrar minimal samverkan t.ex. kontantköp, kan det inte ställas samma krav på lojalitet som i långvariga avtal som är mer utsträckta i tiden och perdurerande. Det fordrar oftast en längre varaktig avtalsrelation för att lojalitetsplikten ska framhävas eftersom det förutsätter en högre grad av

⁶⁴ Se Holm (2004) s. 180, 199.

⁶⁵ Se Nicander (1995) s. 37.

⁶⁶ Se SOU 1976:66 s. 201 f.

⁶⁷ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 40; Holm (2004) s. 197 f.

⁶⁸ Se 3 § KöpL.

⁶⁹ Se Prop. 1988/89:76 s. 23.

⁷⁰ Se Munukka (2007) s. 58 f.

samverkan.⁷¹ HD uttrycker ett liknande resonemang i NJA 2017 s. 203 ("Kravmjölken").⁷²

I ett köprättsligt sammanhang beskriver Munukka att lojalitetsplikten ska förstås med en *samverkansdefinition*: att parten ska verka för att avtalet genomförs, bidra med insatser och sträva efter avtalets fullgörande.⁷³

Lojalitetsförpliktelser är förpliktelser som härstammar från lojalitetsplikten och blir ett mer konkret uttryck än den mer allmänna lojalitetsplikten. Dessa förpliktelser skapar en plikt att göra eller underlåta något, ofta kopplat till en viss påföljd. Det finns flera olika lojalitetsförpliktelser på köprättens område.⁷⁴ Holm framhäver att en avtalspart som inte presterar enligt lojalitetsförpliktelserna bedömas begå ett kontraktsbrott med alternativa rättsföljder som följd.⁷⁵

3.2.1 Medverkansplikt

Medverkansplikten är en lojalitetsförpliktelse som beskrivs med en skyldighet för parterna att verka för avtalsändamålets uppfyllande genom att gemensamt bidra med sina prestationer i samarbete med motparten, grundat på lojalitetshänsyn.⁷⁶ Denna medverkandeplikt följer uttryckligen av lag i köprättsliga förhållanden, t.ex. 50 § p. 1 KöpL som ålägger köpare en

⁷¹ Se Munukka (2007) s. 448–449, 491; Nicander (1995) s. 33.

⁷² Se NJA 2017 s. 203 p. 8; Jfr HD:s dom i Ö 672-21 p. 24.

⁷³ Se Munukka (2007) s. 84 & 406.

⁷⁴ Se Munukka (2007) s. 135–142; Holm (2004) s. 110.

⁷⁵ Se Holm (2004) s. 110; Jfr Nicander (1995) s. 36.

⁷⁶ Se Munukka (2007) s. 143–6.

medverkan som skäligen kan förväntas av köparen för att säljaren ska kunna fullgöra köpet.⁷⁷

I rättsfallet NJA 2005 s. 142 ("Ränteskruven") var frågan hur en räntejusteringsklausul i ett leasingavtal skulle tolkas. Klausulen föreskrev att leasegivaren hade rätt att ändra leasingavgiften i förhållande till ränteläget på marknaden. Enligt sin ordalydelse gav klausulen leasegivaren ensidig rätt att ändra avgiften. Domstolen ansåg emellertid att det ankom på leasegivaren att tillämpa klausulen på ett lojalt och konsekvent sätt. Avgiften skulle höjas vid en ränteuppgång samtidigt som den skulle sänkas vid en räntenedgång. Avgörandet ger stöd för att "en part som enligt avtalet erhållit ensidig bestämmanderätt kan inte medges rätt att få utöva denna på ett oförutsebart sätt."⁷⁸ Leasegivarens skyldighet att tillämpa klausulen på ett lojalt och konsekvent sätt grundas på en medverkansplikt att verka för klausulens uppfyllande.⁷⁹

I NJA 2018 s. 171 ("Leksamsaffären i Vimmerby"), som handlade om en hyresvärds rätt att kräva hyra vid passivitet, uttalade domstolen att avtalsparterna har en skyldighet att tillämpa avtalet på ett korrekt sätt grundat på en lojalitetsplikt.⁸⁰

⁷⁷ Se Herre & Ramberg, J (2021) 56 § under rubriken *När föreligger successiv leverans?*; Jfr Munukka (2007) s. 376.

⁷⁸ Se Munukka (2011) s. 100.

⁷⁹ Se *ibid.* s. 143.

⁸⁰ Se NJA 2018 s. 171 p. 14.

3.2.2 Informationsplikt

Med informationsplikt, eller upplysningsplikt, förstås en förpliktelse att lämna motparten meddelande om något faktiskt förhållande eller om sin egen uppfattning, grundat på lojalitetshänsyn. Denna plikt tar sin utformning i det kontraktuella stadiet i form av att meddela motparten om ett visst förhållande, t.ex. för att motparten ska undvika onödiga utgifter och olägenheter. Denna informationsplikt kan dessutom hänföras till en parts skyldighet att medverka.⁸¹ I avgörandet ”Kravmjölken” uttalade HD att lojalitetsplikten innebär skyldighet för avtalsparterna att under avtalstiden för avtalet väsentliga delar lämna upplysningar och klargörande i olika avseenden.⁸² I ”Leksaksaffären i Vimmerby” förklarade domstolen att en allmän skyldighet att underrätta motparten är grundad på lojalitetshänsyn⁸³: ”Den lojalitetsplikt som följer av ett avtalsförhållande, särskilt ett långvarigt sådant, innefattar ett ansvar för att informera varandra om sådana omständigheter som har betydelse för avtalsrelationen.”⁸⁴

Det finns flera köprättsliga bestämmelser i lag som stadgar en generell informationsplikt. I 9 § 3 st. KöpL föreskrivs att säljaren ska underrätta köparen när en vara finns tillgänglig för hämtning vid s.k. hämtningsköp.⁸⁵ Ramberg och Munukka är eniga om att informationsplikten utgör en lojalitetsförpliktelse med skyldighet att underrätta motparten om

⁸¹ Se Munukka (2007) s. 154, 364–370; Jfr Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 41; Ramberg C. (2013) s. 529; Holm (2004) s. 92 f.

⁸² Se NJA 2017 s. 203 p. 12.

⁸³ Se NJA 2018 s. 171 p. 10.

⁸⁴ Se *ibid.* p. 14.

⁸⁵ Se också om reklamationsplikt i 32 § KöpL och 23 § KKL, avrådningsplikt i 17 § 2 st. 2 KöpL, meddelandeplikt 28 & 52 §§ KöpL.

betydelsefulla händelser under avtalsutvecklingen. Försummelse kan medföra avtalsbrott med skadestånd som följd. Informationsplikten har nära anknytning till den allmänna reklamationsplikten.⁸⁶

3.2.3 Skadebegränsningsplikt

Den inomobligatoriska skadebegränsningsplikten motiveras utifrån en lojalitetsplikt att aktivt vidta skadebegränsande åtgärder och undvika åtgärder som kan förvärra skadan.⁸⁷ Skadebegränsningsplikten framgår uttryckligen av lag i bl.a. 42 § KKL och 70 § 1 st. KöpL. Det finns dessutom en underrättelseskyldighet när avtalsbrott har inträffat (reklamation).⁸⁸

⁸⁶ Se Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 41; Munukka (2007) s. 153–167.

⁸⁷ Se NJA 2018 s. 653 p. 48.

⁸⁸ Se Munukka (2007) s. 167–170; Ramberg C. & Ramberg J. (2019) s. 41 f; Jfr NJA 2012 s. 1095 p. 16 & 21 och 32 § 1 st. KöpL.

4 ”Omsättningsmålet”

4.1 Bakgrund

Ett aktiebolag (”Bolaget”) såldes av en säljare genom en aktieöverlåtelse den 1 juni 2015 till ett par köpare. Bolaget var vid tidpunkten likvidationspliktigt. Enligt överlåtelseavtalet skulle köparen på tillträdesdagen, förutom att betala en köpeskillning, överta hälften av säljaren borgensåtagande om 800 000 kr stående mot en bank. Resterande del av borgensåtagandet skulle övertas när Bolagets årsomsättning översteg 10 miljoner kronor eller när bolaget hade omsatt totalt 10 miljoner kronor räknat från tillträdesdagen (omsättningsvillkoret).

Omsättningen i bolaget kom aldrig att överstiga 10 miljoner i omsättning enligt klausulens lydelse. Istället vidtog köparna åtgärder som kom att påverka Bolagets omsättning negativt, bl.a. att köparna krediterade fakturor utställda av Bolaget, underlät att fullfölja kundorder och omdirigerade Bolagets verksamhet till närliggande bolag. I juni 2016 genomförde köparna en inkråmsaffär på så vis att Bolaget samtliga tillgångar överläts till ett annat bolag som ägdes av köparna. Därefter försattes bolaget i konkurs. Säljaren infriade sitt borgensåtagande om 400 000 kr mot banken och krävde därefter köparna på motsvarande belopp.⁸⁹

HD meddelar prövningstillstånd med utgångspunkt att Bolagets totala omsättning hade överstigit 10 miljoner kronor i fall verksamheten hade

⁸⁹ Se NJA 2021 s. 943 p. 1–5.

fortsatt att uteslutande bedrivs i bolaget.⁹⁰ ”Målet gäller om köparna haft en skyldighet att lojalt verka för att uppnå den omsättning som skulle utlösa det avtalade åtagandet att överta säljarens resterande borgensåtagande och om de i så fall har ådragit sig skadeståndsskyldighet genom att åsidosätta denna skyldighet.”⁹¹

4.2 Domskäl

4.2.1 Rättsliga utgångspunkter

HD inleder med att redogöra för lojalitet i avtalsförhållanden. En lojalitetsplikt har sedan lång tid funnits för mellanmän att agera lojalt mot huvudmannen. Denna skyldighet har även i andra rättsförhållanden föreskrivits mer eller mindre uttryckligen i lag. Domstolen lägger vikt vid att det tidigare har funnits en viss återhållsamhet inför en allmän princip om lojalitet, men att synsättet på lojalitetsplikten har förändrats och det har framhållits i doktrin att en lojalitetsplikt finns utanför de lagreglerade fallen.⁹²

Domstolen fortsätter sedan med utförliga hänvisningar till rättspraxis där lojalitetsaspekter i avtalsförhållande mellan parterna i olika sammanhang har tillmätts betydelse.⁹³ Utifrån de redovisade rättsfallen drar domstolen slutsatsen ”att parter i en avtalsituation många gånger har en skyldighet att

⁹⁰ Se NJA 2021 s. 943 p. 6.

⁹¹ Se *ibid.* p. 7.

⁹² Se *ibid.* p. 8–9.

⁹³ Se *ibid.* p. 10–12.

visa viss lojalitet mot varandra. Något uttryckligt stöd i lag eller avtal behöver således inte finnas för att en lojalitetsplikt ska föreligga.”⁹⁴

Därefter redogör domstolen för omfattningen av lojalitetsplikten, som inledningsvis konstateras vara svår att närmare ange. ”En skyldighet att agera lojalt kan förklaras av att ett avtal syftar till att vardera parten genom samverkan ska uppnå en gynnsammare position och därför bör utgå från parternas rimliga förväntningar på hur avtalet ska genomföras.”⁹⁵ Mot bakgrund av detta ska en part med omsorg dvs. efter bästa förmåga, respektera motpartens intressen som kan följa av avtalet. Det lojalitetskrav som kan ställas på en part får avgöras efter en helhetsbedömning i det enskilda fallet.⁹⁶

Lojalitetsplikten innebär att en part måste avhålla sig från handlingar som riskerar att orsaka motparten skada, särskilt när ena parten har ett rättsligt, kunskapsmässigt eller ekonomiskt övertag. Däremot hindrar detta inte att ekonomiskt rationella handlingar vidtas av en part på bekostad av motparten. Det är motparternas rimliga förväntningar som avgör hur långt lojalitetsplikten sträcker sig. Betydelsefullt i denna bedömning är avtalet, omständigheter kring avtalets tillkomst och senare inträffande förhållanden.⁹⁷

⁹⁴ Se NJA 2021 s. 943 p. 13.

⁹⁵ Se *ibid.* p. 14.

⁹⁶ Se *ibid.* p. 15.

⁹⁷ Se *ibid.* p. 16–17.

4.2.2 Bedömningen i det enskilda fallet

Domstolen undersöker innebörden av klausulen (omsättningsvillkoret) och konstaterar initialt att den inte ger uttryck för någon skyldighet för köparna att driva verksamheten vidare i Bolaget. Domstolen anser dock att klausulen ”måste anses bygga på en gemensam uppfattning hos avtalsparterna om att verksamheten skulle drivas vidare i [Bolaget].”⁹⁸ I annat fall skulle klausulen ha blivit innehållslös för säljaren. ”Klausulen måste mot den angivna bakgrunden förstås så att den innefattar en skyldighet för köparna att lojalt eftersträva det uppsatta omsättningsmålet. Parterna har därför enligt avtalet haft att efter bästa förmåga verka för att bolaget uppnådde detta.”⁹⁹

Efter vad som framkommit ur utredningen i målet konstaterar domstolen att köparna agerat i strid mot klausulens innebörd. Klausulen tolkades av domstolen som en riskfördelning och det var i reellt hänseende enbart köparens som hade kontrollen över denna risk. Detta, anser domstolen, ställer särskilda krav på köparna att på ett lojalt sätt genomföra avtalet. Köparna har varit fria att driva bolaget på ett ekonomiskt rationellt sätt; klausulen hindrade inte att bolaget avvecklades. Däremot, anser domstolen, att de av köparna vidtagna åtgärder att undvika omsättning i Bolaget var radikala och långtgående. Åtgärderna var ej företagsekonomiskt nödvändiga och vidtogs utan hänsyn till säljarens intressen – vilket direkt motverkade det avtalade omsättningsmålet mellan parterna.¹⁰⁰

⁹⁸ Se NJA 2021 s. 943 p. 22.

⁹⁹ Se *ibid.* p. 23.

¹⁰⁰ Se *ibid.* p. 24–27.

Domstolens slutsats var att köparna inte efter bästa förmåga verkat för omsättningsmålet skulle uppnås och därmed åsidosatt den lojalitetsplikt som avtalet innefattade. Köparen blev därför skadeståndsskyldig gentemot säljaren med ett belopp motsvarande säljarens resterade borgensåtagande.¹⁰¹

¹⁰¹ Se NJA 2021 s. 943 p. 28–29.

5 Analys och slutsatser

5.1 Lojalitetsplikens innehåll och omfattning

I ”Omsättningsmålet” som handlar om köp av aktier (lös egendom) uttalar domstolen sig principiellt om lojalitetsplikten i ett köprättsligt sammanhang. Lojalitetsplikten gäller utanför de lagreglerade fallen och i olika kontraktuella sammanhang och skeenden.

HD synsätt i ”Omsättningsmålet” på lojalt agerande i köprättsliga förhållanden sammanfaller med Rambergs lyckotrappa-modell och uttalanden i lagförarbeten och doktrin. Domstolen och Ramberg talar om att lojalitetsplikten inte är absolut men har olika synpunkter på hur denna gräns ska förstås: Ramberg menar att en lojal handling till förmån för säljaren ska vidtas så länge det inte innebär skada för köparen själv. Domstolen talar snarare om att lojalitetsplikten gräns grundas på säljarens rimliga förväntningar, som under vissa förutsättningar får acceptera att en köpare vidtar nödvändiga rationella handlingar som kan få negativa effekter för säljaren. Man kan fråga sig om slutsatsen i ”Omsättningsmålet” hade blivit annorlunda med Rambergs synsätt; genom att tillåta omsättningen i bolaget uppnå 10 miljoner kronor gynnades säljaren på bekostnad av köparna – ingen win-win situation. Enligt Rambergs modell torde köparna kunnat argumentera att lojalitetsplikten inte sträcker sig så långt att åsidosättande av omsättningsvillkoret medförde skadeståndsskyldighet för köparna, särskilt när avtalets lydelse inte föreskrev en skyldighet att fortsätta driva verksamhet i bolaget. Numera får det anses gälla att en part under vissa förutsättningar får vidta handlingar som kan medföra negativa effekter för motparten, så länge de är ekonomiskt rationella och inte alltför långgående.

Enligt doktrin och praxis framträder lojalitetsplikten särskilt under långvariga och varaktiga avtal. Aktieöverlåtelseavtalet i ”Omsättningsmålet” var till sin karaktär att betrakta som ett perdurerande avtal pga. omsättningsvillkorets utformning. Hade avtalet varit utformat som ett momentant köp är det inte lika säkert att lojalitetsplikten skulle fått en lika framträdande roll.

Lojalitetspliktens innehåll och omfattning har i doktrin och rättspraxis varit otydlig och vag. Domstolen vidhåller i ”Omsättningsmålet” att lojalitetspliktens omfattning och innehåll är svår att ange i en för alla fall gällande princip utan får avgöras efter en helhetsbedömning i det enskilda fallet. Att parterna har en skyldighet agera lojalt utgår från *parternas rimliga förväntningar på hur avtalet ska genomföras*. Detta är en principiell viktig och intressant formulering av domstolen. Domstolen klargör visserligen inte hur parternas rimliga förväntningar ska förstås men domstolen förefaller dra en koppling till tillitsprincipen. En part ska kunna förvänta sig att motparten agerar lojalt i överensstämmelse med hans tillit – hans intresse att kunna förlita sig på avtalet. Det innebär som konsekvens att en godtroende parts uppfattning ska ligga till grund för motpartens lojala agerande, samtidigt som en ondtröendes parts uppfattning inte ska ges utrymme i avtalet. Om denna bedömning ska göras efter subjektiva eller objektiva kriterier framgår inte av avgörandet. I det aktuella målet var det klart att de handlingarna vidtagna av köparna stred mot säljarens intresser rent objektivt. Rättstillämpning får fortsättningsvis konkretisera lojalitetspliktens omfattning och innehåll.

Prejudikatet ger stöd åt lojalitetsförpliktelser. Köparna i målet hade en medverkansplikt att fullfölja avtalet genom att iaktta omsättningsvillkoret och en skadebegränsningsplikt att efter bästa förmåga undvika skada för säljaren. Man kan även diskutera om köparna i enlighet med sin

informationsplikt haft en skyldighet att meddela säljaren om bolagets situation och att det befarades att omsättningsvillkoret inte skulle uppnås.

Domstolen i ”Omsättningsmålet” förenar sig med vad som tidigare hävdats i doktrin, att ena partens överlägsna ställning gör lojalitetsplikten särskilt gällande. Detta har en direkt koppling till skyddsprincipen. Det var enbart köparen som hade kontroll över bolaget varför köparen bedömdes som den överlägsna parten. Avgörandet ger stöd för att lojalitetsplikten ger upphov till att motverka opportunistiskt agerande och rättsmissbruk från en överlägsen part. Denna bedömning stämmer överens med lojalitetspliktens utveckling i rättsordningen, där skälighet och billighet särskilt framhävs, även utanför konsumenträtten (se avsnitt 5.3).

Konsekvenserna av en överträdelse av lojalitetsplikten har i doktrin påstått kunna medföra skadeståndsskyldighet. Detta bekräftades i ”Omsättningsmålet”, där köparen åsidosatte den lojalitetsplikt som avtalet innefattade medförde en skadeståndsskyldighet.

5.2 Lojalitetsplikt genom avtalstolkning eller avtalsutfyllning

Det har tidigare varit oklart om lojalitetsplikten kommer till uttryck genom avtalsutfyllning eller avtalstolkning. HD tar inte direkt ställning till frågan i ”Omsättningsmålet”. Domstolen bedömer att parternas gemensamma uppfattning har varit att verksamheten i Bolaget skulle drivas vidare. Omsättningsvillkoret ”förstås” därmed att avtalet innefattade en skyldighet för köparen att lojalt verka för klausulens uppfyllnad. Prejudikatet ger vid första anblick stöd åt att lojalitetsplikten kommer till uttryck genom tolkning. Det ligger nära till hands att anta att när en klausul villkoras efter

köparens handlande på säljarens risk så föreskriver den implicit att köparen med omsorg tillvaratar säljarens intressen.

Det är osäkert hur starkt stöd domskälen ger åt bedömningen ovanför. Anta att domstolen kommit fram till att avtalet inte tolkningsvis innefattade en lojalitetsplikt. Då förfaller domstolen mena att avtalet ska utfyllas med en lojalitetsplikt, eftersom avtalet inte redan tolkningsvis anses omfatta den. Domstolen tycks behandla lojalitetsplikten som allmän princip som skapar skyldigheter utan stöd i lag eller avtal, istället för att använda lojalitetsplikten i ett ställningstagande hur ett avtal ska förstås.

Således kan domskälen ge stöd åt att lojalitetsplikten tillkommer genom både tolkning *och* utfyllning. Det ska erinras om att distinktionen mellan tolkning och utfyllning inte alltid är klar.

5.3 Lojalitetspliktens framväxt som köprättslig norm

Det har tidigare varit svårt för rättsvetare och rättstillämpningen att acceptera en värdeorienterad princip såsom lojalitetsplikten i ett rättssystem präglad av klassisk liberalism och skandinaviska rättsrealism. Detta sammanfaller väl med i hur synsättet på *avtalet som löfte* är svårförenligt med abstrakta rättvisenormer utan tydligt uttryck stöd i lag eller avtal. Denna förhärskade liberala inställningen kom så småningom att ändras när konsumentskydd präglad av skyddsprincipen och sociala hänsyn i form av skälighet fick en framträdande roll i svensk rätt. Med rättsrealismens utgång kom även alltmer abstrakta och värdeladdade normer att växa fram. Detta kan betraktas som ett första steg mot rättsordningens framsteg som *avtal som vänskap* med inslag av begränsningar i avtalsfriheten och en skyldighet

att beakta motpartens intressen. Billighetsjustisen har dock inte fått fullt genomslag utanför konsumenträtten där tankarna på det individualistiska synsättet lever kvar. Emellertid konstateras i doktrin och lagförarbeten att lojalitetsplikten existerar som en avtalsrättslig princip i köprätten i alla avtalskonstellationer.

I ”Omsättningsmålet” klargörs att lojalitetsplikten gäller utan stöd i lag eller avtal. Det finns därför ingen tvekan om att lojalitetsplikten fortfarande existerar som allmän avtalsrättslig princip i svensk köprätt. Avgörandet ligger i linje med rättsordningens utveckling och lojalitetspliktens framväxt som ett undantag från den strikta liberala avtalsfriheten.

I doktrin och praxis brukar lojalitetsplikten definieras med att avtalsparter ska agera lojalt genom att iaktta motpartens intresse. Lojalitetsplikten hävdas vara alltför vag och präglad av abstrakta normer. Det råder konsensus i doktrin att lojalitetsplikten inte utgör en självständig rättsregel. ”Omsättningsmålet” förändrar inte synen på lojalitetspliktens allmänna definition. Enligt utredningen i 5.1.1 anses lojalitetsplikten fortfarande ha en oklar definition som behöver konkretiseras i det enskilda fallet. Lojalitetsplikten saknar därför även i fortsättningen en sådan tydlig karaktär och ställning för att betraktas som en självständig rättsregel i svensk köprätt.

5.4 Lojalitetsplikten i förhållande till kontraktuella relationsteorin

Principer existerar inte i ett vakuum och därför kommer lojalitetsplikten i fortsättningen behöva ställas i relation till principen om avtalsbundenhet och avtalsfrihet. Lojalitet är till sin natur svår att förena med den klassiska avtalsrättsliga synen (*avtal som löfte*). Snarare motverkar lojalitetsplikten de

negativa effekterna som den klassiska avtalskonstruktionen medför i form av missbruk och spekulation på motpartens bekostnad, genom att lojalitetsplikten främjar en form av skyddsprincip och proportionalitet. Därför ligger det närmast till hands att förena ”Omsättningsmålet” *med avtal som vänskap* där särskild hänsyn tas till samverkan och långvarighetsfaktorer – likt ett vänskapsförhållande. Avtalsbundenhet och avtalsfrihet är fortfarande utgångspunkten i svensk köprätt men numera utmanar lojalitetsplikten dessa principer i en större grad än tidigare.

Domstolens uttalanden i ”Omsättningsmålet” och dess kopplingar till *avtal som vänskap* leder tankarna till en lojalitetsplikt som en moralisk konstruktion som framträder när parterna minst anar det. Lojalitetsplikten är visserligen inte främmande för etiska associationer med hänsyn till *bona fides* och *good faith*. Det finns dock risk att lojalitetsplikten används med alltför stor bekvämlighet för att åstadkomma materiell rättvisa i köprättsliga förhållanden. Detta är något som rättstillämpningen i framtiden i allra högsta grad måste avstå ifrån genom att som motvikt till lojalitetsplikten beakta avtalsbundenheten och avtalsfriheten i köpeavtal. Köpmän måste kunna planera sina kontrakt och bör inte hindras av en lojalitetsplikt grundad på moraliska föreställningar som orsakar oförutsebarhet i rättstillämpningen. Lojalitetsplikten får inte bli ett hinder för en part att göra en god affär. Principen får heller inte lättvindigt innebära att avtal tolkas eller utfylls på så vis att det omformulerar vad parterna annars har förhandlat fram som senare visade sig vara en finfördelad risk. Verknningar av lojalitetsplikten torde förstärkas vid konsumentköp. Det finns därför anledning att, som domstolen klargör i ”Omsättningsmålet”, anknyta till omständigheterna i det enskilda fallet.

5.5 Slutsatser

I köprätten har lojalitetspliktens innehåll och omfattning förtydligas efter ”Omsättningsmålet”. Lojalitetsplikten är beroende av parternas rimliga förväntningar, särskilt grundat på omständigheter vid avtalets tillkomst och tillämpning. Parterna ska visa ömsesidig respekt till motpartens intressen och avhålla sig från handlingar som kan medföra att motparten drabbas av skada. Ett ekonomiskt rationellt agerande kan i vissa fall rättfärdiga ett illojalt handlingssätt. Lojalitetsplikten förstärks för en ekonomisk och kunskapsmässigt överlägsen part. ”Omsättningsmålet” ger stöd åt en medverkansplikt och skadebegränsningsplikt i det köprättsliga kontraktuella förhållandet. Åsidosättande av lojalitetsplikten kan medföra skadeståndsskyldighet som följd.

Prejudikatet ger stöd åt att lojalitetsplikten kommer till uttryck genom både tolkning och utfyllning.

Lojalitetspliktens ställning som allmän princip har förstärkts i svensk köprätt efter avgörandet, som överensstämmer med lojalitetspliktens framväxt i den svenska rättsordning med ett mindre krav på att följa parternas avtal till varje pris. Lojalitetsplikten har däremot inte en sådan legitimitet att betraktas som en självständig rättsregel.

Domstolen har i avgörandet omfamnat ett synsätt som i högre grad närmar sig *avtal som vänskap* från det klassiska avtalsrättsliga synsättet på *avtal som löfte*. Lojalitetspliktens framträdande roll innebär att rättstillämpningen på köprättens område i framtiden måste beakta lojalitetsplikten i större utsträckning än tidigare. Det finns dock fortfarande behov av att bevara den grundläggande principen om avtalsbundenhet för att inte tillåta moraliska uppfattningar omformulera avtal utifrån godtycke. Frågan är inte längre om

lojalitetsplikten bör ges utrymme i avtalskonstruktionen, utan snarare hur man ska förhålla sig till denna rättvisa. Parter vid ett köp har numera en skyldighet att agera lojalt genom att med omsorg respektera motpartens intressen – numera som varandras vänner än varandras fiender.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1988/89:76 Om ny köplag

Prop. 2004/05:13 Distans- och hemförsäljningslag m.m.

SOU 1976:66 Köplag

Rättsfall

NJA 2002 s. 630

NJA 2005 s. 142

NJA 2012 s. 1095

NJA 2017 s. 203

NJA 2017 s. 1195

NJA 2018 s. 171

NJA 2018 s. 653

NJA 2019 s. 23

NJA 2019 s. 271

NJA 2019 s. 335

NJA 2021 s. 159

NJA 2021 s. 943

Högsta domstolens dom Ö 672-21 meddelad 2022-01-11

Litteratur

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars & Lindell-Franz, Eva, (2016) *Avtalsrätt 1*,
14 uppl., Juristförlaget i Lund.

Arvidsson, Niklas, (2022) ”Lojalitet och egenintresse inom avtalsrätten –
några reflektioner med anledning av ”Omsättningsmålet””, *JT* 2021/22 s.
666–673.

- Dotevall, Rolf & Grönfors, Kurt, (2018) *Avtalslagen – en kommentar*, Version 5A, JUNO.
- Flodgren, Boel (red.) (2017) ”Affärsrätten i centrum”, i: Arvidsson, Niklas, Nyström, Birgitta & Flodgren, Boel (red.), (2017) *Modern affärsrätt: en antologi*, 1 uppl., s. 29–51, Wolters Kluwer, Stockholm.
- Flodgren, Boel, (2012) ”Den svenska avtalslagen snart 100 år – ett välfungerande instrument för dagens ekonomiska liv?”, *JT 2012/13* s. 14–27.
- Herre, Johnny & O. Johansson, Svante, (2020) ”Svensk rättspraxis: Avtals- och obligationsrätt 2005-2019”, *SvJT* s. 821–1071.
- Herre, Johnny & Ramberg, Jan, (2021) *NJ lagkommentar: Köpalgen*, Version 3A, JUNO.
- Holm, Anders, (2004) *Den avtalsgrundande lojalitetsplikten – en allmän rättsprincip*, UniTryck, Lindköping.
- Jareborg, Nils, (2004) ”Rättsdogmatik som vetenskap”, *SvJT* s. 1–10.
- Kleineman, Jan, (2018) ”Rättsdogmatisk metod”, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., s. 21–46, Studentlitteratur, Lund.
- Lando, Ole, (1996) ”Each contracting party must act in accordance with good faith and fair dealing”, i: Bernitz, Ulf (red.), *Festskrift till Jan Ramberg*, s. 345–363, 1 uppl., Juristförl., Stockholm.
- Macneils, Ian R., (1978) *Adjustment of Long-Term Economic Relations under Classical, Neoclassical, and Relational Contract Law*. Northwestern University Law Review, 72, 854-905.
- Munukka, Jori, (2007) *Kontraktuell lojalitetsplikt*, Jure förlag, Stockholm.
- Munukka, Jori, (2010) ”Lojalitetsplikten som rättsprincip”, *SvJT* s. 837–848.
- Munukka, Jori, (2011) ”Lojalitetsprincipen – ett institut med framtid i avtalsrätten?”, i Bäck Mirchandani, Kavita & Ståhl, Bäck (red.), *Förhandlingarna vid det 39:e nordiska juristmötet i Stockholm 18-19 augusti 2011. Del 1*, s. 87–106, De nordiske juristmøter, Stockholm.

- Nicander, Hans, (1995) ”Lojalitetsplikt före, under och efter avtalsförhållanden”, *JT* s. 31–49.
- Norlén, Andreas & Ramberg, Christina, (2021) ”Vigilansprincipen i förmögenhetsrätten”, *SvJT* s. 373–382.
- Norlén, Andreas, (2004) *Oskälighet och 36 § avtalslagen*, UniTryck, Lindköping.
- Ramberg, Christina & Ramberg, Jan, (2019) *Allmän avtalsrätt*, uppl. 11, Norstedts juridik, Stockholm.
- Ramberg, Christina, (2013) ”Lojalitet i engelsk och svensk avtalsrätt”, *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, vol. 126, 4–5/2013, s. 521–530.
- Ramberg, Christina, (2015) ”Avtalslagen 100 år”, *SvJT* s. 561–568.
- Regnér, Emma, (2001) ”Varför inte lojalitetsplikt?”, *JT 2001/02* s. 713–720.
- Taxell, Lars Erik, (1972) *Avtal och rättsskydd*, Åbo Akademi, Åbo.
- Taxell, Lars Erik, (1997) *Avtalsrätt*, 1 uppl., Juristförlaget, Stockholm.
- Trolle Önnerfors, Elsa & Wennander, Henrik, (2019) *Att skriva rätt*, 2 uppl., Norstedts juridik, Stockholm.
- Votinius, Sacharias, (2004) *Varandra som vänner och fiender*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.